

ISKOLASZERKEZET ÉS SZAKKÉPZÉS AZ EZREDFORDULÓN

A MAGYAR SZAKKÉPZÉS- ÉS KÖZOKTATÁS-POLITIKA az elmúlt harminc évben két, egymástól élesen elkülönült dimenzióban zajlott. *A reális térben* a meghatározó folyamat a középfokú oktatás kiterjesztése és a szakképzés beépülése volt a közoktatásba. Ez azt jelentette, hogy az általános iskolát befejező fiatalok egyre nagyobb hányada lépett tovább középiskolába, s a középfokon emelkedett az érettségit adó iskolák aránya. A hagyományos szakképzés, amely a háború előtt Magyarországon is tanoncszerződés keretében zajlott, lassan integrálódott a közoktatásba. Ezt egyrészt az 1969. évi VI. törvény (a szakmunkásképzésről) fogalmazta meg: „A szakmunkás-képző iskola középfokú oktatási intézmény, amely szakmunkás-képesítést és nem befejezett középfokú iskolai képzést nyújt.”¹

Másrészt a fejlesztők számára összetett feladatot jelentett az érettségit adó szakképző intézmény, a *szakközépiskola* megteremtése. Az adott keretek között talán elegendő az egymást 5–8 évenként váltogató programmegnevezések, modernizációs játszmák felsorolása: technikum, szakmunkásképzési célú szakközépiskola, középfokú képzési célú szakközépiskola, ismét szakmunkásképzési célú szakközépiskola, műszaki szakközépiskola, ismét technikum, „világbanki” szakközépiskola. A látszólag kapkodó, zavaros modellváltogatások mögött a pedagógiai, munkaerő-piaci szempontok és intézményi érdekek rejtőztek. Az érettségit és a szakmai képzettséget integráló programot a tanulók egy része nehezen tudta teljesíteni, s a pedagógusok így gyakran kompromisszumokra kényszerültek. Az iskola nagy tömegben termelte a középfokú végzettségű szakembereket. A munkaerőpiacon azonban nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű igényes munkahely. A válasz a szakmunkásképzési célú szakközépiskola modelljének újraélesztése volt. Az intézmények ugyanakkor arra törekedtek, hogy a középrétegek gyermekeit megnyerjék programjaiknak, s ennek érdekében a középfokú és technikus-programok folytatását követelték.

Az 1965 és 1989 közötti negyedszázad során kiépült és teljessé vált a középfokú oktatás Magyarországon: az általános iskolát végzettek több, mint kilencven százaléka lépett tovább a nyolcvanas évek végén a középfok intézményeibe. Szakképzésünk, amint a régió többi országa, az európai, kontinentális modelleket követte, a kialakult struktúrák a francia, osztrák középfokú struktúrákhoz hasonlítanak. Alapvető belső feszültségei, konfliktusai nem a modellek elhibázottságából következtek, hanem abból a tényből, hogy a modernizáció során a feltételek elemzését elhanyagoltuk: sem a belépő tanulók előképzettségét, terhelhetőségét, sem a munkaerőpiac igényeit nem vettük figyelembe megfelelő súllyal a követelmények, a tartalmak, s az expanzió üte-

1 Vendég Sándor: *A szakképzés a közoktatás rendszerében*. Bp., Tankönyvkiadó, 1984. p. 154.

mének meghatározásakor. Amíg a közoktatás- és szakképzéspolitikai *realis* terében a rendszer kiépítése zajlott, a *hátterben* a hatvanas évek közepén megjelent az iskolaszerkezet átalakítására törekvő szakmai csoport. Javaslat a alapoktatás képzési idejének 10 osztályosra növelése, az érettségit adó középiskola két évesre csökkentése volt.²

Ez a javaslat azonban sértette annak középosztálynak az érdekeit, amely ragaszkodott gyermekei elkülönített oktatásához a gimnáziumban, s nem illeszkedett a hagyományaik és társadalmi hátterük megőrzésére és presztízsük növelésére törekvő gimnáziumok és szakközépiskolák elképzeléseihez sem, s ütközött a hagyományos kontinentális szakképzési modelleket követő gazdasági-vállalati csoportok javaslataival is.

A tízosztályos alapiskolázás eszméje végigkísérte a hetvenes és nyolcvanas évek vitáit, meghatározta az oktatáskutatás súlypontjait, hatott a szakközépiskola és a gimnázium első két évfolyamának közelítését erősítő iskolakísérletekre, s bár minden iskolareformvitában alternatívaként újra és újra megfogalmazódott, a legfelsőbb vezetés mindig elvetette.³ 1989-ben az iskolaszervezet-módosító javaslatok megváltozott oktatáspolitikai és gazdaságpolitikai erőterében jelentek meg. Szétfoszlott a modernizációs játszmákat eddig keményen irányító – és alkalomadtán lefékező – pártközpont hatalma, s válságba került az a vállalati szféra is, amely a korábbi évtizedekben megrendelőként határozottan érvényesítette akarátát. *Az oktatáspolitikai arénájában egyedül maradtak az oktatási intézmények, a modernizátorok, és a gyermekei igényes neveléséhez ragaszkodó új középosztály.*

Szerkezetváltás a közoktatásban – paradigmaváltás a szakképzésben

1989-ben és 1990-ben sorra születtek a közoktatás és a szakképzés átalakítását célul kitűző programok. Közös elemük volt az alapoktatás kiterjesztése a tankötelezettség határáig, tehát a 16 éves életkorig, s a törekvés a szakképzés elválasztására a közoktatástól. Az elképzelések szerint a szakközépiskolákban a korábbi szakmai képzést a széles szakmai alapozás modellje váltja fel, s a tulajdonképpeni szakképzés az érettségi után következik. A szakmunkásképző iskolák olyan intézményekké alakulnának át, amelyekben a képzés a munkaerő-piaci igényekre irányul, differenciált idejű, *csak* szakmai elméletet és gyakorlatot foglal magába, s amelyekben a felnőttképzés és az ifjúsági képzés egymás mellett működik.⁴

Hosszú előkészítés után az Országgyűlés 3 évvel ezelőtt elfogadta a közoktatási és szakképzési törvényeket. 1993 decemberében megjelent az Országos Képzési Jegyzék bevezetéséről szóló rendelet. Az új jogszabályok, rendeletek, fejlesztési dokumentumok a szakképzés teljes átalakítását írják elő. Hasonlítsuk össze a ma működő rendszert az 1993-as új közoktatási és szakképzési jogszabályokban megfogalmazódó modellel.

2 Vö.: Nagy József: *Az iskolafokozatok távlati tervezése. Iskolarendszerünk alapvető szerkezeti problémái*. Bp., Tankönyvkiadó, 1970.

3 Nagy József: *Oktatásfejlesztés és a társadalom megújulási képessége* In: Lukács Péter & Várhegyi György (eds): *Csak reformot ne... Szakértők az iskola megújításáról*. Bp., Edukáció Kiadó, 1989.; és Timár János: *Hatalom és döntésképtelenség*. Bp., Közdazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.

4 A MűM előzetes szakképzési koncepciója. Bp., MűM, 1990. p. 19. Kézirat.

A ma működő rendszerben

- 1) a szakképzés fogalma elsősorban szervezett keretek között folytatott hagyományos szakma elsajátítását jelenti;
 - 2) a szakképzés a közoktatás része;
 - 3) a szakképzés a középfokú iskolarendszerben zajlik;
 - 4) az iskolarendszerű szakképzésben az érettségizettek intenzív szakoktatása kivételével a közismereti képzés tovább folytatódik, a szakmai programmal párhuzamosan;
 - 5) a középfokú tanulóinak háromnegyede szakképzésben vesz részt;
- A–
- az iskolarendszerű szakképzésben a nem fogyatékos tanulók több, mint 95%-a teljes értékű, hosszú képzési idejű szakmákat tanul;
 - a nem fogyatékosok szakképzése a szakmunkásképzésben 3 éves, a szakközépiskolában 4 éves időtartamú, rögzített, szabályozott;
- B–
- a szakmarendszer intézménytípusok szerint tagolt:
 - szakmunkásképző iskola – Országos Szakmajegyzék szakmai,
 - szakközépiskola – középfokú képesítések,
 - technikus képesítések,
 - OSZJ,
 - fogyatékosok speciális szakiskolája – ágazati szakmák;
- C–
- a belépés feltétele a 8 osztályos általános iskola befejezése;
- D–
- az iskolarendszerű szakképzésben a részvétel ingyenes;
- E–
- a szakképzés feltételeit az 1985-ös oktatási törvény előírásai határozzák meg.

Az új modellben

- 1) a szakképzés fogalma kibővül és kiterjed:
 - a szakképzést megalapozó szakmai alapképzésre,
 - valamely munkakör betöltéséhez, tevékenység gyakorlásához szükséges szakképesítés megszerzésére,
 - a szakmai tevékenység magasabb szintű gyakorlásához szükséges ismeretek elsajátítására,
 - a hátrányos helyzetűeket, a megváltozott munkaképességeket rehabilitáló képzésre,
 - az elhelyezkedést, a vállalkozást segítő képzésre;
 - 2) a szakképzés a közoktatási rendszerből kikerül;
 - 3) az állam csak a szakmai elméleti oktatás kötelezettségét, feltételeinek biztosítását vállalja; a gyakorlati oktatás a gazdálkodó szervezetek feladata;
 - a szakképzés tanulószerveződés keretében is folytatható;
 - a tanulószerveződés keretében folyó szakképzés felügyelete a kamarák feladata;
 - 4) az általános képzés és a szakmai képzés elválik; a szakiskolának 9–10. évfolyama és szakképző évfolyama van; a szakközépiskolának középfokú évfolyama és szakképző évfolyama van; a közoktatási törvény módosítás-tervezete szerint mind a szakiskolában, mind a szakközépiskolában folyhat szakmai előkészítő ismeretek oktatása;
 - 5) középtávon a felső középfokú tanulóinak háromnegyede-negyötöde érettségire felkészítő általános képzésben vesz részt; a hagyományos szakmai oktatás a középfokon az évfolyam érettségizni nem kívánó negyedére-ötödére korlátozódik, illetve az érettségi utáni quasi post-secondary szakaszba tolódik át;
- A– a korábbi teljes értékű *szakmák* mellett az OKJ-ban igénytelen képesítések is tömegesen megjelennek;
- B– a korábbi négy szakmajegyzéket új, egységes Országos Képzési Jegyzék váltja fel;
- C–
- a szakképzés a tankötelezettség teljesítése, a 10 osztályos alapiskolai végzettség megszerzése, illetve a középiskola befejezése után kezdhető el;
 - a szakképzésbe való belépés differenciált: 27 szakmában nincs meghatározva előképzettség, 426 szakmában tíz osztályos alapiskolai végzettség, esetenként alapvizsga, 437 szakmában középfokú előképzettség szükséges;
 - 249 OKJ-képesítés esetében nincs meghatározva a képzési idő, további 111 képesítés 2 évnél rövidebb idő alatt elsajátítható;
- D–
- csak az első szakképesítés megszerzése ingyenes;
 - a közoktatás-politika „rejtett” programja a teljes értékű középfokú oktatás kiterjesztése; szakmai anyagokban megjelenik a tankötelezettség 18 éves korig történő kiterjesztése.⁵
- E–
- az iskolarendszerű szakképzés feltételeit a szakképzési törvény és a közoktatási törvény határozza meg;
 - az intézményrendszer működését az átmeneti időszakban a közoktatási törvény határozza meg.

Ha egy rendszer elemei s az elemek működését meghatározó szabályok megváltoznak, akkor új rendszer jön létre. A jogszabályok és fejlesztési programok alapján felrajzolódó struktúra valóban átfogó váltást jelent: szakítást az európai, kontinentális modellel, amelyben a szakképzés a középfokú képzésbe integrálódik, szakítást a hagyományos szakma-modellel, amelyben a szakma nem csupán az aktuális technológia által megkövetelt ismereteket és készségeket foglalta magába, de a munkavállalói érdekvédelem eszköze is volt, szakítást az elmúlt negyven év hazai törekvéseivel, amelyek a szakmai képzést a közoktatásba próbálták beilleszteni.

Annál meglepőbb, hogy három esztendővel az új jogszabályok elfogadása után a közoktatás és a szakképzés intézményszerkezete alig tér el a tíz, húsz vagy huszonöt évvel ezelőtti iskolaszervezettől: a tanulók zöme a 8 osztályos általános iskola befejezése után lép be a szakmunkásképző intézetbe, szakiskolába, speciális szakiskolába, szakközépfokú iskolába, technikumba vagy gimnáziumba. Az 1996. évi középfokú továbbtanulási tájékoztató füzetekben zömében ugyanazokkal a hagyományos szakmunkás szakmákkal, középfokú és technikus képesítésekkel találkozhatunk, amelyek tíz évvel ezelőtt szerepeltek.

A továbbtanulási tájékoztatók által sugallt kép azonban megtévesztő. A szakképzés az elmúlt öt-hat esztendőben meghatározó átalakuláson ment át. 1990 és 1994 között 42%-ról 35,2%-ra csökkent az általános iskolát sikeresen befejező fiatalok között a szakmunkásképzést választók aránya, ugyanakkor az érettségit adó középfokú iskolába lépők részaránya 48,6%-ról 58,3%-ra, s az előzetes adatok szerint 1995 őszén 61,2%-ra emelkedett.

Drámaiak a változások néhány nagyvárosban. Az 1993/94. tanév végén az általános iskolát a fővárosban eredményesen végzők 37%-a gimnáziumban, 34%-a szakközépfokú iskolában, 21,7%-a szakmunkásképző iskolában, 7,3%-a középfokú szakiskolában folytatta tanulmányait az 1994/95-ös tanévben.⁶

Csökken a nagyüzemek szerepe a gyakorlati oktatásban. Részben a kisipar aktivitásának erősödése, részben az iskolai tanműhelyek pótolták a kiesett kapacitásokat.

I. TÁBLA

A szakk munkástanulók megoszlása a gyakorlati képzés helye szerint az 1990/91. és az 1993/94. tanévben (%)

	1990/91	1994/95
Iskolai tanműhelyben	16	34,2
Üzemi tanműhelyben	40	20,6
Üzemi munkahelyen	19	11,9
Nem csoportos egyéb módon	25	33,2

Forrás: *A szakképzés helyzete 1994-95.* Bp., Munkaügyi Minisztérium, 1995. p. 10.

⁶ Javaslat a fővárosi szakképzés rövidtávú koncepciójára. Bp., 1995. november 22. Kézirat.

A beiskolázás szerkezetének és a gazdaság részvállalásának változása önmagában is értelmezhető olyan iskolaszervezeti változásként, amely átalakítja a szakképző intézményekben folyó munka feltételeit.

Az érettségig adó formák expanziója következtében közepes képességű és terhelhetőségű fiatalok is tömegesen jelennek meg a szakközépiskolában. Szükségessé válik a képzési cél újrafogalmazása. A hagyományos, egységes közismereti program és vizsgamodell nem tartható fenn sokáig. A megoldást a comprehensive school modelleje kínálná, amely modulárisan építkezik, s lehetővé teszi különböző szakmai szintek összekapcsolását alpműveltséget megcélzó, szakirányú felsőfokú továbbtanulásra és mindenirányú felsőfokú továbbtanulásra előkészítő programokkal.

Az érettségig adó formák expanziója másrészt a hagyományos szakképzés merítési bázisának beszűküléséhez vezet. Ha az évjárat leggyengébb előképzettségű negyede lép a hagyományos szakképzésbe, várható a gazdaság további kihátrálása a gyakorlati oktatásból. A mai magyar iskolarendszereből a tanulók kb. harminc százaléka lép szakképzetlenül a munkaerőpiacra. Közöttük az alapiskolai végzettséggel nem rendelkezők, a speciális általános iskolát végzettek, a tovább nem tanulók, s a középiskolából lemorzsolódók aránya eléri a 25%-ot. Ez a csoport azonban a mai munkaerőpiac szereplői számára egyre kevésbé vonzó. A következmény pontosan megjósolható: a szakközépiskolákból és gimnáziumokból kiszoruló peremcsoportok szakképzése elsősorban az iskolarendszerű, állami-önkormányzati fenntartású intézményekre fog korlátozódni.

A közoktatás- és szakképzéspolitikai azonban, amint fent jeleztük, nem az intézmények fejlesztését tűzte ki célként, hanem azok gyökeres átalakítását. Megváltoznak a belépés feltételei, az oktatóanyag tartalmak meghatározása, a kimeneti követelmények, az állam és a gazdaság szerepvállalása, megváltozik az alapparadigma, s a szakképzés a közoktatásból a munkaerőpiacra kerül.

Tanulmányunkban három elemet emelünk ki. Az első az általános képzés kiterjesztése a tankötelezettség határáig (az alapiskola tízosztályosra bővítésével) s a szakközépiskola új modellje. A második kulcspont a gazdaság szerepvállalására vonatkozik. Az elképzelések szerint az állam a jövőben a szakmai oktatás elméleti részét finanszírozza, a gyakorlati képzés a gazdaság feladata lesz. A harmadik az érettségig adó középiskola expanziója.

Vizsgáljuk meg, milyen feltételek között, milyen ütemben indult el a modernizációs folyamat, próbáljuk meg összegezni az eddigi eredményeket és felvázolni a középtávon várható változásokat!

Az 1993. évi jogszabályokban előírt feltételek

A közoktatási törvény határozottan, egyértelműen fogalmaz: „Az általános iskolának tíz évfolyama van.”⁷ Előírása szerint az iskolarendszerű szakképzés a tankötelezettség

⁷ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról (A továbbiakban: közoktatási törvény), 26. § [1]. Bp., Okker Oktatási Iroda, 1994.

megszűnését, az alapvizsgát, az utolsó középiskolai évfolyamot, vagy az érettségit követően folytatható. (25. § [5]) Alapvizsgát a továbbtanulás feltételeként azoktól a tanulóktól lehet első ízben megkövetelni, akik az alapvizsga követelményének kiadását követő tanévben kezdik meg tanulmányaikat az iskolai oktatás hatodik évfolyamán (124. § [1]). 1996. szeptember elsejétől a szakképzésben a tankötelezettség megszűnését, az utolsó középiskolai évfolyamot, illetve az érettségi vizsgát követően indítható új első évfolyam. (124. § [7])

Az Országos Képzési Jegyzékben szereplő, állam által elismert 955 szakma közül 31 tanulása nem kötött iskolai előképzettséghez, 354 szakma esetén alapfokú iskolai előképzettség, 83 szakmánál alapfokú iskolai előképzettség + alapvizsga a belépés feltétele.⁸

Az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott belépési feltétel, az alapfokú iskolai előképzettség nem illeszkedik a közoktatási törvény előírásához (v.ö: 25. § [5]). Az alapfokú iskolai végzettség fogalmát a 26. § [5] fogalmazza meg: „A tizedik évfolyamról kiállított bizonyítvány alapfokú iskolai végzettséget tanúsít.”

Ugyanakkor addig az időpontig, amíg a Nemzeti Alaptanterv alkalmazása nem kötelező, az általános iskola 8. osztályának elvégzéséről szóló bizonyítvány is alapfokú iskolai végzettséget tanúsít, és középiskolába illetve szakiskolába való jelentkezésre jogosít. (124. § [6/d])

1993. szeptember 1-jétől a NAT bevezetéséig az általános iskolák a 9–10. évfolyamon a speciális szakiskolák számára kiadott nevelési-oktatási terveket alkalmazzák, s a szakközépiskolák és szakiskolák a közismereti és szakmai elméleti tárgyak oktatását átszervezik oly módon, hogy a szakképzés csak az iskola felsőbb évfolyamain folyjék. (124. § [6/b-c])

Az Országos Képzési Jegyzék bevezetését a közoktatási miniszter 11/1994. (VI. 8.) rendelete határozza meg,⁹ amely 1995 szeptemberétől hatályon kívül helyezi a korábbi szakmajegyzékeket, (44. §) s 1996 szeptemberétől előírja az OKJ szerinti képzést a szakképző iskolákban. (49. §)

A fent bemutatott jogszabályok az iskolaszervezet radikális átalakítását jelentették. A változások azonban nem indultak el. Hiába deklarálta a törvény, hogy az általános iskolának tíz osztálya van: 1995 májusában az általános iskolai kilencedik osztályok száma 109, a tizedik osztályoké 65 volt. Ugyanakkor a nyolcadik osztályok száma 6 049 volt, így a 9. osztályokba továbblépők aránya kb. 1,8, a tizedikbe lépőké kb. 1,1%.¹⁰

A szerkezetátalakulás megtorpanásának oka valószínűleg nagyon egyszerű: a magyar közoktatás-politika nem akarta megvalósítani a tízosztályos általános iskolát. Erre utal az a tény, hogy az általános iskolák számára abszurd feltételt szabott: 9–10.

8 Országos Képzési Jegyzék. Bp., NSZI, 1994.

9 11/1994. (VI.8.) sz. MKM rendelet. In: *A közoktatási törvény végrehajtási rendeletei*. Bp., Okker Oktatási Iroda, 1994. p. 69.

10 A magyar közoktatás távlati fejlesztési stratégiája. Vitaanyag, 1996. január. 70. old.

osztályaikban a speciális szakiskola tantervét kellett volna alkalmazniuk. A speciális szakiskolák a közoktatási törvény értelmezése szerint a többi tanulóval fogyatékosága miatt együtt haladásra képtelen fiatalok szakképzését, munkára, életre felkészítését szolgálták. (30. § [2])

A közoktatás kiterjesztésének másik lehetséges színtere a szakiskola – a korábbi szakmunkásképző iskola, gép-gyorsíró és egészségügyi szakiskola és a nem fogyatékosok speciális szakiskolája – lett volna. A szakiskolák számára azt javasolták, hogy a közismereti oktatást az első tanévekre koncentrálják és a szakképzés a felső évfolyamokra tolódjon. A javaslat végrehajtásához csupán néhány ezer tanterem és közismereti tanár hiányzott. (Tudjuk, hogy ma a szakmunkásképzésben az oktatás hetes váltásban zajlik, a tanulók felváltva járnak iskolába és a tanműhelyekbe. Ha az első két évfolyamon csak közismereti oktatás folyik, az összes tantermet elfoglalják a 9–10. osztályosok.)

Mínt hogy a közoktatás tízosztályossá bővítése nem történt meg az elképzeléseknek megfelelően, egyértelművé vált, hogy a 124. § [7.] bekezdésében előírtak nem teljesíthetők: a szakképzést 1996. szeptember 1-je után is a mai feltételek szerint kell folytatni.

Az OKJ sem tehető kötelezővé 1996 szeptemberétől. Erről a közoktatási miniszter rendeletben intézkedett, s a ma oktatott szakmák csak 1998 után szűnnek meg.¹¹

Az 1993-as jogszabályokban előírt fejlesztések csak a szakoktatás területén indultak el: elkészült az OKJ, folyik a követelmények kiadása és a programok összeállítása. Több, mint száz szakközépiskolában zajlik a „világbanki” modellkísérlet, amely az általános képzés bővítését és a széles szakmai alapozást szolgálja.

Törvénymódosítások, módosítás-tervezetek és fejlesztési koncepciók

Az elmúlt hónapokban elkészült a Nemzeti Alaptanterv és a magyar közoktatás távlati fejlesztési stratégiája. Megállapítható, hogy a bennük megfogalmazódó iskolaszervezet-politika a korábbi elképzelések szerves folytatása. A tízéves kötelező oktatás ismeretterületeit, az átadandó tartalmakat, a kítűzött követelményeket a NAT határozza meg. A kötelező oktatás belső tagolása a NAT szerint 6+4 év, a felső középiskola két tanévének tartalmait és követelményeit az érettségi vizsgaszabályzat írja elő. A távlati fejlesztési stratégia szerint az érettségit adó középiskolába lépők aránya középtávon elérheti a 80–85%-ot, s a szakképzés egyre inkább az iskolarendszeren kívüli szektorba kerül.

Vizsgáljuk meg, hogyan segítik e célok megvalósulását a közoktatási törvény módosítás-tervezetei!

Fent megállapítottuk, hogy az 1993-as közoktatási törvény teljesíthetetlen feltételeket írt elő a 9–10. osztályokat indító általános iskolák számára, a szakiskolákban pedig hiányoztak az infrastrukturális és személyi feltételek. A törvényalkotók korlátozó-fékező attitűdje nem változott. Erre utal az a tény, hogy az 1995. évi LXXXV. törvény

¹¹ 5/1995. VI. 1. MKM rendelet

(a közoktatás szervezésével kapcsolatos egyes átmeneti szabályokról)¹² az általános iskolai 9–10. osztályok indítását az érintett önkormányzatok együttműködési megállapodásához köti.

A közoktatási törvény módosítás-tervezete szerint¹³ az általános iskolák a kilencedik és tizedik évfolyamokon a NAT bevezetésével kapcsolatos átmeneti időszakban a szakiskolák és a szakmunkásképző iskolák tanterveit használják. (Tervezet, 124. § [4.b.]) Módosulnak a szakképző iskolákra vonatkozó előírások. A szakközépiskolának középiskolai évfolyamai és szakképző évfolyama van, a szakiskolának 9–10. és szakképző évfolyama van. Mind a középiskolai évfolyamokon, mind a szakképző évfolyamokon lehetséges szakmai előkészítő ismeretek oktatása az általános műveltséget megalapozó oktatás részeként. (Tervezet, 27–29. §.)

Ha a tanuló tankötelezettségének ideje alatt nem fejezte be a tizedik évfolyamot, a szakképzéssel párhuzamosan közismereti képzésben is részesülhet, s megszerezheti az alapkisiskolai végzettséget. A szakképzési évfolyamok száma ebben az esetben egy évfolyammal megnövelhető. (Tervezet, 27. § [7].)

A módosítás-tervezet alapján felvázolható az ezredfordulón kialakuló iskolaszervezet: az általános iskola nyolc osztályos modellje változatlan. A felső tagozat tanulóinak 10–15%-a a hat- vagy nyolcosztályos gimnáziumba lép át.

Az általános iskolát befejezett fiatalok kétharmada-háromnegyede érettségit adó iskolában tanul. A gimnáziumok aránya feltételezhetően növekszik, a szakközépiskoláké a mai szinten rögzül. (Ok: az alacsonyabb költségek miatt az önkormányzatok a gimnázium expanzióját támogatják.) A szakközépiskolák a világbanki modellhez hasonló program szerint működnek.

A mai szakmunkásképző iskolák a nyolcadik osztályt befejezők kb. 20%-át fogadják be. Képzési idejük 4–5 évre növekszik. 9–10. osztályaikban közismereti képzés folyik, amelyet szakmai előkészítő ismeretek oktatása egészít ki. Valószínű, hogy a szakmai előkészítés viszonylag szűk szakmaterületre irányul, s az elsődleges célja nem a pályaválasztási döntés megalapozása lesz, hanem a tanulók „orientálása” az adott szakképző iskola szakmáira. Így a pályaválasztási döntés továbbra is 14 éves korra esik, hiszen az iskolaválasztás a szakmaválasztást is jelenti.

Modellszámítások szerint a fiatalok közel fele a tankötelezettség ideje alatt legfeljebb 9 osztályt tud elvégezni. Ma a 8. osztályt a tanulók kb. 80%-a végzi el 14 éves koráig. Az évvesztők aránya tehát 20%. További 5% évvesztő várható a 9–10. osztályokban. Az elmúlt években módosult a beiskolázás szabályozása, a júniusban, júliusban, augusztusban születettek is hétéves korban kerülnek iskolába. A tankötelezettség eltolása 3 hónappal további huszonöt százalékkal növeli az évvesztők arányát.

A szakiskola tanulóinak jelentős része így 16 éves korában nem rendelkezik majd alapkisiskolai végzettséggel. (Ez a tizedik osztály befejezését jelenti az új évezredben.)

12 1995. évi LXXXV. törvény a közoktatás szervezésével kapcsolatos egyes átmeneti szabályokról. *Magyar Közlöny*, 1995. október 26. p. 8305.

13 1996. III. 5-i változat

Minthogy azonban tankötelezettségét teljesítette, átléphet a szakképző évfolyamra, ahol a szakképzéssel párhuzamosan felzárkóztató oktatásban részesül és befejezi az alapiskolát. (Tervezet, 27. § [7]). Ekkor a szakképző évfolyamok száma 2,5–3 évre fog növekedni.

Az érettségít adó középiskolák expanziójával párhuzamosan a hagyományos szakképzés a peremcsoportok gyűjtőjévé válik. A vállalkozások azonban nem szívesen kötnek tanulószereződést a hátrányos helyzetű fiatalokkal. A szakiskolában tehát a teljes képzési folyamat – a gyakorlati oktatás is – tanteremben, tanműhelyben zajlik. A tanulószereződés intézménye valószínűleg az érettségi utáni modellekre koncentrálna. A pénzügyi-kereskedelmi-egészségügyi szektorban kiépül az új, igényes felfelsőfokú szakképzés is. Ennek jogi, finanszírozási, intézményi feltételeiről azonban ma még nagyon keveset tudunk.

A magyar közoktatás és szakképzés intézményrendszere sajátos, nehezen tipizálható formációvá alakul: fennmarad a közép-európai perifériára jellemző nyolcosztályos általános iskola. Az új középosztály gyermekeit befogadó 6–8 osztályos gimnáziumok gazdagítják a kínálatot. A gimnázium és a szakközépiskola tömegiskola lesz. (Ma kevés jel mutat arra, hogy a középiskolák tudomásul veszik ezt a változást.) A szakiskolák kilencedik és tizedik évfolyama a peremcsoportokat befogadó gettóvá válik. A tulajdonképpeni szakképzés – az amerikai, japán, koreai modellt követve – az érettségi utáni szakaszba kerül.

A végeredmény egy felemás, befejezetlen modernizáció. Az 1965-ben, 1979-ben, 1989-ben, 1993-ban megfogalmazott cél: az alapiskola képzési idejének tíz osztályra növelése, a pályaválasztási döntés 16 éves korra halasztása nem valósul meg.

Miért? – hangzik az elbizonytalanodó kérdés. Határozott válasz nincs. Talán megfogalmazható az óvatos hipotézis: a rendszerváltás után az iskolaszervezet-módosító javaslat megváltozott oktatáspolitikai és gazdaságpolitikai erőterben jelent meg. Szétfoslott a modernizációs játszmákat eddig keményen irányító – és alkalomadtán lefékező – pártközpont hatalma, s válságba került az a vállalati szféra is, amely a korábbi évtizedekben megrendelőként határozottan érvényesítette akarátát. *Az oktatáspolitikai arénájában egyedül maradtak az oktatási intézmények, a modernizátorok és a gyermekei igényes neveléséhez ragaszkodó új középosztály.*

Sem az oktatási intézmények, sem a politikaformáló új középosztály, s tulajdonképpen a modernizátorok sem voltak érdekeltek a tízosztályos általános iskola megteremtésében. A négy évfolyamos középiskola struktúráit nem tudták – talán nem is akarták – megroppantani. Egyértelműen igazolja ezt a tény, hogy a felfelé mozduló általános iskolák számára teljesíthetetlen feltételeket szabtak, s 1993–94-ben nem indultak olyan fejlesztési projektek, amelyek a 9–10. osztályok számára modellt adtak volna.

A feladat tehát változatlan. A kérdés csupán az, hogy meg akarjuk-e oldani.

FARKAS PÉTER